

КАТЕДРА „ФИЛОСОФИЯ“

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

по професионално направление 2.3. Философия (Онтология)

СУБЕКТНОСТ И ДОСТОЙНСТВО

докторант: Цена Динчева Желязкова

София, 2017 г.

Дисертацията съдържа 131 страници, структурирани в съдържание, увод, две глави, заключение и библиография. Списъкът на цитираната и използваната литература съдържа 155 заглавия и Интернет източници, от които 82 на кирилица (български и руски език), 42 заглавия на английски език и 11 допълнителни източника (справочни издания и публични документи).

Текстът на дисертацията е обсъден и насочен за защита от Катедра „Философия“ към Философски факултет на Софийски университет „Св. Кл. Охридски“ на заседание, проведено на 20. 03. 2017 г.

Материалите по защита са на разположение на интересуващите се в канцеларията на Катедра „Философия“ във Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

Съдържание

I. Съдържание на дисертацията.....	4
II. Обща характеристика.....	5
1. Предмет и подход на изследването.....	5
2. Теза.....	6
III. Кратко изложение.....	7
IV. Приноси на дисертацията.....	16
V. Библиография.....	18
VI. Публикации по темата на дисертацията.....	29

I. Съдържание на дисертацията

Увод	2
Първа глава. Достойнство и действителност	7
1. Въведение	7
1.1. Стойност и ценност	8
2. Определеност и стойност	14
2.1. Наличност и достойнство	18
2.2. Заслуга и стойност	20
Интермедия. Човешкото достойнство	28
3. Достойнство и същност. Произход и признание	53
3.1. Възможност и действителност	60
3.2. Равенство и всеобщност	68
3.3. Признаването	70
Втора глава. Достойнство и субектност	73
1. Достойнство и общност	76
2. Отвъд стойността	80
2.1. „Великото обновление“ и достойнството на знанието	80
2.2. Достойнство и автономия	89
2.3. Две идеи за достойнството като одухотвореност	94
3. Действителност и усвояване	96
3.1. Собствена определеност	98
3.2. Достойнство и собственост	106
4. Примирение и смирение. Достойнството на недостойните	115
Заключение	118
Библиография	120

II. Обща характеристика

1. Предмет и подход на изследването

Централният въпрос в дисертацията е: *що е достойнство?*. При работата си върху този въпрос разчитам на *субектния подход*, разработван в българската философска литература. Освен това са проследени някои от най-влиятелните интерпретации на идеята за достойнство от историята на западноевропейската философия. Разгледани са представи и схващания на човешкото достойнство като спецификата, отличаваща човешките същества от всички останали, при това по един въздигащ начин. Тук в традицията имаме: разумност и смъртност, свободна воля, моралност, автономност и т.н.

Водещите предпоставки в работата са две. Едната е по-скоро с оглед на изследователския контекст: *че достойнството като тема не е задължително и дори не е достатъчно да остава в порядъка на етическите изследвания*. Втората – че достойнството следва да се разглежда като *всеобща*, а не *особена* реалност (черта, страна и пр.), т.е. философската специфика на разработваното тук разбиране за достойнство би била, че то може да се въвлече във всяка една област (била тя етическа, правно-политическа, образователна или друга).

2. Теза

В дисертацията се аргументира недостатъчността на постановката, че достойнството е *особена* характеристика. Защищава се тезата, че достойнството е *всеобща*, а не особена вътрешна определеност, при това – взета в отношение, т.е. спрямо различното и другото (което значи също – спрямо себе си като към друго). Философското познание следва да разкрива и прояснява достойнство на субектността като нейна собствена определеност. Познанието на достойнството изисква *удържане отрицателното на стойността*, но не като просто нямане на стойност, а като това, което удържа стойността и същевременно е в повече от нея – безценното, ценността.

От горното произтича едната предпоставка в изследването, че всъщност не се натъкваме на смислени доводи, които за задължат достойнството като тема да остане непременно в порядъка на етическите изследвания. По-скоро етическата проблематика произтича и се обособява от онтологически основания. Същевременно, едно субектно-онтологическо изследване на достойнството, доколкото е именно философско, и в този смисъл всеобщо, макар да не претендира за завършеност, може не само да проясни, но и да съдейства за откритието на специфики в не само етически, но също правни, политически, образователните, и други специфични представи и разбирания, които специфики до момента не са станали предмет на философско внимание.

III. Кратко изложение

Първа глава на дисертацията, „Достойнство и действителност“, започва с въвеждане в темата откъм разкриване и проследяване на езикови (терминологични и понятийни) специфики – както тези, на които можем да се натъкнем в съвременните речникови значения и смисли на „достойнство“, така и онези които се разкриват в контекста на гръцката и римската античност, и средновековието: съответно в словоупотребата на *ἀξία* и *dignitas*. Обръща се внимание на общата неразличимост на моментите на стойност и ценност при последните две.

Основните наблюдения са изведени по следния начин. Достойнството е всеобщото на всяка ценност и става в удържането на единството на стойностното и не-стойностното. Всяка ценност е безценна, но достойнството има своята специфика в удържането на прехода от стойност към ценност. А това собствено е субектно постижение. От спецификите на това удържане ще произтичат различните видове и особености на достойнството. Така, когато става дума за единството на ценно и безценно, опосредствано от предметност:

- вещи с ниска/висока разменна стойност могат да изразят отношение на унизяване/уважение;
- вещи (изобщо неща) с малка или никаква разменна стойност могат се оказват безценни;
- трето, предмети с висока разменна стойност могат изобщо да не станат предмет на ценностно отношение;

По същия начин, но ако единството е самоопосредствано – каквато субектност възниква като удържане на действителни различия, дотолкова може и следва да бъде признато това и достойнство:

- дори най-незначителното постижение е достойно (каквото е и най-грандиозният подвиг), щом е собствено доколкото е себerealизация;

- (тук се появява разлика спрямо предметените отношения) високото постижение не може да не бъде достойно (освен, разбира се, ако не накърнява или не унищожава чужди постижения; ала тогава то не би било изобщо постижение);

- Принизяващото отношение е онова, което собствено се нарича унижение, както и въздигащото отношение е самото уважение.

В следващата секция (**2. Определеност и стойност**), се защитава виждането, че в сферата на наличното битие, неопределеността *е* (но не и *има* в смисъл на *притежава*) реалност, неопределеността *не е* нищо повече и нищо друго, освен реалност, и това – макар и в един *преносен* смисъл, -- е нейното достойнство. Неопределената реалност може да бъде задържана, определена. Спецификата на неопределеността е точно това, че е нищо повече от неопределеност, а в определянето си става наличност. *Достойнството съвпада и по-точно – все още не се различава* от постигането на определеността, а тя става като удържане на разликите, било то като посочване или показване, в което удържане възникват както самата определеност, така и субектното в достойнството си на категоризиращо.

Тук се разглеждат два текста от „Политика“ на Аристотел и „Законо“ на Платон, където личи мислене на *достойнството като допускащо равното и неравното по следния начин – равните на едно и също са равни и помежду си. Неравните – не са*. Равенството се мисли предметно, доколкото опосредстваното изравняване в този смисъл поставя изискването сравняваните да остават равни на себе си, да не са способни на самоизменение, да не се саморазвиват. Особено при Аристотел, не се открива разбирането, че човешкото същество не е само

своята действителност, че неговата онтология изобщо не е тази на предметното, доколкото човешката реалност е субектна. Платон, обичайно, по-скоро избягва определенията, но все пак не пропуска да отбележи, че това равенство е трудно за „виждане“, то зависи от „преценката на Зевс“.

Работата продължава („2.1. **Наличност и достойнство**“) с детайлно проучване на Трета глава от Четвърта книга на „Никомахова етика“, като един от първите философски текстове, където става дума за онази реалност, заредена с напрежението между стойност и заслуга, от една страна, и (безкрайна, безусловна) ценност, от друга, която реалност ще се развие до идеята за всеобщо човешко достойнство. Проучването показва, че достойнството (заслуженото/стойността) се удържа като онова, което е накъмто (става дума за категорията, която обичайно се предава на български език с „отношение“, *πρός τι*) почитта. Аристотел нарича тази реалност с дума, близка до думата за аксиома – *ἀξία*. Акцентира се близостта на този термин с *ἀξιωμα*, аксиома. Обръща се внимание, че аксиомите са в последна сметка (или по-скоро в „първа сметка“, по начало) „обща мнения“, изобщо *мнения*, *δόξα*, било то приетите от знаещите и можещите. Основополагачи, но недоказани и недоказуеми твърдения, около които се постига разумно съгласие, които твърдения стават начало на общност. Така, достойни в смисъл на заслужили са тези, за които в общността е възникнало едно общо мнение, съгласие, че заслужават почит. Че не са нито високомерни, нито малодушни, че не само са извършили стойностни дела, но и приемат с мяра почитите за тези дела. Така, достойни са някои. Но смисълът на „достоеен“ е ограничен до заслужил: *заслужилите са някои*.

В хода на изложението следва една т.нар. Интермедия („Човешкото достойнство“), в която се проследява донякъде историко-философски, но

най-вече в систематичен план развитието на различните разбирания за човешко достойнство и достойнство изобщо – така, както се откриват тези разбирания при антични, средновековни, както и модерни философи. Експозето започва с разглеждане на „За задълженията“ и „За намирането“ на Марк Тулий Цицерон, тъй като в коментарната литература се приема, че експлицитната история на понятието за *човешко* достойнство започва в римската античност с именно тези трактати. Тук „достойнстващото“ се удържа в единство действителността на общото и на единичното (като „разумна човешка природа“, от една страна, и социалният авторитетът на един „подобавашо“ живян живот, от друга). Но това е удържане, в което общото се оказва особено. Общото е предметено, формализирано е. Затова то няма как да не прояви предметни характеристики и дори да се окаже, че противостои на други действителности. Преминава се към средновековния (и ренесансов) диспут за човешката нищета и човешкото достойнство. Освен, разбира се, Джовани Пико делла Мирандола, основни имена тук са папа Инокентий III, Поджо Брачолини, Фернан Перез де Олива и Джаноцо Манети. Следващата съществена мисловна стъпка, посочена тук, е работата на Кант, най-вече от „Основи на метафизиката на нравите“, за нея обаче, както и някои други автори от епохата на Модерността, става дума по-насетне в текста.

Следващата част започва с разгръщане и преодоляване на хипотезата за достойнството като възможност или потенциал (**3. Достойнство и същност. Произход и признание; 3.1. Възможност и действителност**). Това е хипотеза, по която беше работено до известен момент в изследването. Тя има своите предимства, но не позволява изход от противоречието, в което, от една страна,

достойнството е началото, възникването на субектната реалност като реалност, единяща противоречия; а от друга страна – достойнството като такова смислово движение, в което единичността или индивидуалността се разгръща до всеобщност. По-точно казано, в което реалността се издига да своята понятност, или дори идейност.

Постановката за достойнството като всеобща определеност показва, че разбиранията за достойнството като способност, потенциал, специфично право и пр., широко разпространени във философия на правото, политическата философия и етиката, имат своята ценност, но са недостатъчни и ограничени, доколкото непосредствено се оказват недостатъчни, тъй като способностите, потенциалите и правата не само могат да противостоят едни на други, но и далеч е ясно какво означава да бъдат гарантирани дори в случаите, когато не са налице, не са налични (нелечимо болните, мъртвите, неродените и както и всички онези, чиято човечност – било то само хипотетично – поставяме под въпрос).

Издигнатостта, която се превръща в изискване и претенция за уважение, на която се позовават както теоретици на признанието Аксел Хонет и Чарлс Тейлър, така и по-рано и в друг контекст, Имануел Кант („**3.2. Равенство и всеобщност**“ и „**3.3. Признаването**“), не е някакво особено качество, свойство или действие. Не е дори специфична способност. Става дума за самото *онова, без което субектното би било изобщо реалност от друг*

онтологичен порядък, за конкретиката му като всеобщност, за саморазвитието.

Във втората част на дисертацията, **„Достойнство и субектност“**, се изследва как схващането за достойнството като всеобща вътрешна определеност, взета в отношение, в сферата на субектността изисква отношението да се мисли като приобщаване, като развитие на всеобщността, което е и саморазвитие на самата субектност (**2.1. Достойнство и общност**). Ако всеобщата специфика на битието е в неговата пределност, а на същностното битие се съдържа в относителността, то субектното достойнство е в *саморазвитието като самоопределение и самосъздаване.*

Дават се аргументи в подкрепа на това, в социално-онтологичен смисъл, за да може да стане, да бъде достоен един, трябва да достойнството да се открие като достояние на всички. Достойнството е всеобщото, възникващо като момента на съобразяване, момента на допускане и зачитане на особеността. Достойни в най-пълен смисъл са не просто тези, които правят най-правилното, най-смелото, най-доброто, което може да се направи, а тези, в чиито дела се показва самото правилно, смело, добро и пр.

В секция **2.1. „Великото обновление“ и достойнството на знанието** се проследяват някои моменти във философията на Френсиз Бейкън, в които личи как той схваща достойнството като определеност на знанието, с което става ясно, че макар и да не се среща често, не е и твърде екзотична идеята за достойнството като не просто и само „човешко“ или „личностно, на личността“, но все

пак като определеност на реалност от духовен порядък. При Бейкън, достойнството е незаменимото и безценното, което характеризира дадена реалност. Достойнството на познанието е в единението на действие и съзерцание. В контекста на съвременните дебати за човешкото достойнство, би следвало да имаме предвид и обратната страна на тази хипотеза. Ако от гледна точка на саморазвитието на човешкото същество познанието е наистина незаменимо, то следва да е безусловно владение на познаващия. Дори от гледна точка на резултатите си да бъде предавано, преотстъпвано, едва ли не търгувано, в крайна сметка то не може да бъде отнето или изгубено, то е достойнството на владеещото го, на познаващото същество.

В „2.2. Достойнство и автономия“ се разглежда кантовата идея за достойнство (*Würde*) в светлината на тезата за достойнството като приобщаващо удържане на различия в действителността. Автономното същество се „ражда“ от моментите на свободност и разумност, но от никъде не следва, че сме принудени да поставяме изисквания за пълнота и завършеност, доколкото тези двете те не характеризират дори още двата „корена“ на автономията. Автономното е в своето достойнство там, където се удържа единството на свобода и разумност. Или, свободата и разумността са действителността, в която се открива достойнството на автономията. По аналогичен начин са разгледани постановките на Готлиб Фихте от статията му „Човешкото достойнство“ (1794) и

Фридрих Шилер в „За грацията и достойнството“ (в „2.3. Достойнството като одухотвореност“).

В „3. Действителност и усвояване“ се дава допълнителна аргументация на разбирането, че като собствената определеност на една или друга реалност, достойнството е не онова, което бива приписвано (макар да е възможно да съвпадне с него), а самата реалност е едно с, съвпада с определеността, която е достойнството ѝ. Или достойнството на дадена реалност е самата реалност, развита до единство с нейната всеобща специфика, а не определеностите и особеностите, които биват отнасяни към нея. Достойнството на една субектност е онова, в което тя постига пълнотата си на конкретно всеобща.

В последната секция, „4. Примирение и смирение“ е показано какви измерения придобива развиваната в работата теза, когато се ввлече в осмисляне на други конкретни реалности, каквито са примирение и смирение. Показва се как първото би могло да се мисли и като достойно и като недостойно (защото може да се от външни на примиряващия се определености). *Примирението е с настоящето.* Такава нагласа, важно е да се отбележи, е съвсем различна от тази на смирението. *Смирението* изисква *приемане на настоящето, приобщаване с него, но откъм бъдеще*, чийто хоризонт би могъл да изисква промяна, дори радикална, в настоящето. Примиреният приема своята определеност и остава в нея; смиреният я приема, ала прави това, за

да я измени. Примиреността означава оставане при наличното, смирието е в преобразуването му.

IV. Приноси на дисертацията

1. По същество този текст представя резултати от първото целенасочено извършено (доколкото ми е известно) субектно-онтологично изследване на понятието за достойнство. Подходът позволява разкриване на достойнството като *всеобща*, а не особена вътрешна определеност. Издига се тезата и се показват аргументи в подкрепа на идеята за достойнството като такова *смыслово движение*, в което *самото всеобщо се разкрива като индивидуализирана жизненост; в което реалността се издига да своята понятност, или дори идейност*. Същевременно, онтологическата всеобщност на субектната реалност е в единяването на действителни разлики. Самата определеност на това единяване е достойнството на субектността. Познавателно, достойнството изисква да се удържа отрицателното на всяка стойност.

2. Идеята за достойнството като всеобща субектна характеристика създава хоризонти, в които най-напред, човешкото или достойнството на личността се оказват *видове достойнство*, които видове произтичат от въвлечането или неввъвлечането в разбирането на достойнството на въздигащо отношение и самоотношение към човеците или личностите. Изобщо, характерът на получаваните резултати позволяват те да бъдат директно въвлечани в смисъл на изследване спецификата на други конкретни реалности. Оттук ще може да се онтологизират достойнства на различни субектни реалности, а не само на човекът изобщо или личността, както се работи традиционно.

3. Разгледано е донякъде историко-философски, но най-вече в систематичен план развитието на различните разбирания за човешко достойнство и достойнство изобщо – така, както се откриват тези разбирания при антични, средновековни, както и модерни философи (Аристотел, Платон, някои римски стоици, средновековния диспут за човешкото достойнство и нищета, темата за стойност и достойнство при Кант и др.). Този приносен момент трябва да се определи в полето на българската академична традиция, доколкото подобни проучвания на други езици вече съществуват.

V. Библиография

Издания на кирилица

1. Андонов, Александър. *Вероятност, възможност, действителност*. В: Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, Философски факултет. 1981, том 74, стр. 45–85.
2. Андонов, А. *Диалектичното мислене – новаторство и творчество*. С., Партиздат, 1988.
3. Андонов, А. *Учебник по Етика и право, 10 клас – задължителна подготовка, Част Право*. С. Минерва, 2002.
4. Андонов, А. *Личност и творческа дейност*. С., Партиздат, 1980.
5. Андонов, А. *Межкултурни разлики и разбиране от творчество*. В: сб. Интеркултурна комуникация и гражданско общество, съст. Пламен Макариев. С., 2000.
6. Андонов, А. *Проблеми на субектността*. В: Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, ФФ, 68, 1978, № 1, с. 199-232.
7. Андонов, А. *Философията и проблемите на духа*. С., УИ „Св. Климент Охридски“ 2009.
8. Андонов, А. *Философски предпоставки за разбиране на културните различия*. В: Общности и идентичности, сб. С., 1998., стр. 283-296.
9. Андонов, А. *Човекът – свободен и несвободен*. С., 1977.
10. Арндт, Хана. *Тоталитаризмът*. С., Панорама, 2003.
11. Аристотел, *Втора аналитика*. В: Аристотел. Събрани съчинения в шест тома. Т. I: Органон, ч. 2. С., 2009. Превод: Иван Христов.
12. Аристотел. *Два трактата. За възникването и загиването, За небето*. С., 2006.
13. Аристотел, *За душата*. С., Наука и изкуство, 1979.
14. Аристотел, *Категории*. С., Наука и изкуство, 1992.

15. Аристотел, *Метафизика*. С., СОНМ, 2000. Превод: Иван Христов, Николай Гочев.
16. Аристотел, *Никомахова етика*, прев. Теменуга Ангелова. С., Гал-Ико, 1993.; Аристотел, *Никомахова етика*, прев. Б. Богданов. Интернет адрес: <http://bogdanbogdanov.net/pdf/278.pdf> (последен достъп: 15.07.2016 г.); превод на *Книга V* от Димка Гичева-Гочева, в сп. „Философски алтернативи“, 6/2011, стр. 5-23.
17. Аристотел, *Политика*. С., Отворено общество, 1995. Превод: А. Герджиков.
18. Аристотел, *Физика*. В: Аристотел. Събрани съчинения в шест тома. Т. II, ч. 1. Превод: Ц. Бояджиев.
19. Бейкън, Френсиз. *Нов органон*. С., Наука и изкуство, 1976.
20. Бэкон, Фр. *Сочинения в двух томах*, Т. 1, Москва, Мысль, 1971.
21. Блох, Ернст и Габриел Марсел. *Диалог за надеждата*. В: сп. „Християнство и култура“, бр. 5/2011 г., стр. 53-67. Интернет адрес: http://www.hkultura.com/db_text/2011_62.pdf (последен достъп: 15.02.2017 г.)
22. Булгаков, Сергей, прот. *Православие. Очерки учения Православной Церкви*. Лыбидь, 1991. Интернет адрес: http://royallib.com/book/bulgakov_sergiy/pravoslavie_ocherki_ucheniya_pravoslavnoy_tserkvi.html (последен достъп: 8.11.2016 г.)
23. Бердяев, Николай. *За достоинството на Християнството и недостойнствата на християните*. В: Благовестител, 1997.
24. Боеций, Аниций Манлий Северин. *Теологическите трактати. За утешението на философията*. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2009.
25. Буумгарден, Юрген. *Човешкото достойнство*. В: сп. HARTA-BG.INFO, списание за християнска апологетика. 26.07.2008. Интернет адрес: <http://harta-bg.info/statia/138>, последен достъп: 1.02.2017 г.
26. Гадамер, Ханс-Георг. *Истина и метод – основни черти на една философска херменевтика*. Плевен, ЕА, 1997.

27. Дафов, Веселин. *Знание, умение и компетентност*. В: сп. Философия, АзБуки, 2/2013, стр. 169-180.
28. Дафов, В. *Категории и битие*. С., Проектория, 2012.
29. Дафов, В. *Мислецо и действителност*. С., Проектория, 2013.
30. Дафов, В. *Моменти онтология*. С., Проектория, 2014.
31. Дафов, В. Що е дете? В: сп. Philosophia, 3/2012, стр. 113-117. Текстът се намира онлайн на адрес: <https://philosophia-bg.com/archive/philosophia-3-2012/what-is-a-child/> (последен достъп: 1.02.2017.)
32. *История на случайността: от Тома от Аквино до Сол Крипке*, сб. Кънев, А., съст. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2014.
33. Йотов, Стилиян. *Автономия и достойнство*. В: Проблеми на автономията в биоетиката [Електронен ресурс]: докл. от конф., С., 2010, с. 18-23. <<http://research.uni-sofia.bg/handle/10506/707>>
34. Йотов, Стилиян. *Човешко достойнство и самоуважение*. В: „Предизвикай правото!“, професионален правен сайт, 20.04.2014. Текстът е достъпен в Интернет на адрес: <http://challengingthelaw.com/biopravo/dostoinstvo-i-samouvajenie/> , последен достъп: 15.09.2016.
35. Кант, Имануел. *Критика на чистия разум*. С., АИ „Марин Дринов“, 2013.
36. Кант, Имануел. Из „Лекции по етика“, превод В. Кънева. В: Известия на МГУ „Св. Иван Рилски“, Том X, 2010г., стр. 110-117.
37. Кант, И. *Метафизика на нравите*. Превод: Б. Гурменов. Интернет адрес: http://kantbooks.com/metafizika_nravite (последен достъп: 20.09.2016.)
38. Кант, И. *Основи на метафизиката на нравите*. С., Наука и изкуство, 1974.
39. Каприев, Георги. *Едно неочаквано следствие: раждането на автора*. В: Каприев, Г. *Механика срещу символика*. С., 1993.

40. Круглов, Александр. *Что такое достоинство?* В: Афоризмы, мысли, эссе. Онлайн: <http://alkruglov.narod.ru/dignity.html>, последен достъп: 1.08.2016.
41. Кънева, Валентина. *Споровете около понятието за достойнство в биоетиката*. В: сп. „Християнство и култура“, бр. 10, 2015 г., стр. 80-89.
42. Кънева, В., съст. *Автономия и биоетика*, ч. 2. С., Критика и хуманизъм, 2011.
43. Лок, Джон. *Два трактата за управлението*. С., Гал-Ико, 1996.
44. Манети, Джаноцо. *За достойнството и извисеността на човека*. С., Изток-Запад, 2016.
45. Маркова, Ася. *Достойнство и човешки способности. Нормативни ориентири за достойно третиране на хора с ментални увреждания*. Автореферат на дисертация. С., НБУ, 2014. http://193.19.172.24/PUBLIC/IMAGES/File/departments/Philosophy/Avtoreferat_Asq%20Markova.pdf, последен достъп: 1.02.2017.
46. Мирандола, Джовани Пико делла. *Реч за достойнството на човека*. С., Изток-Запад, 2015.
47. Митренцева, Мая. *Философия на промяната*. Варна, Силуети, 2016.
48. *Онтологични ситуации. Сборник доклади от конференция в чест на шестдесетгодишния юбилей на проф. Александър Андонов*. съст. В. Дафов, Ц. Рачева. С., 2010.
49. Платон. *Държавата*. С., Наука и изкуство, 1981.
50. Платон. *Закони*. С., СОНМ, 2006.
51. Платон, *Федон*. В: Платон, Диалози, Т. 4. С., Наука и изкуство, 1990.
52. Попов, Здравко. *(За)върщането към началото на философията*. В: сб. Мит и философия. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2016.
53. *Проектът. Учебно помагало за „Свят и личност“*. Андонов, А., М. Митренцева, съст. С., Минерва, 2003.

54. Рачева, Цветина. Към идеята за една онтология на предметността. С., парадигма, 2016.
55. Рачева, Ц. *Хегел и Хусерл*. С., Парадигма, 2005.
56. Рикьор, Пол. *Пътят на разпознаването. Три студии*. С., СОНМ, 2006.
57. Ролс, Джон. *Теория на справедливостта*. С., 1998.
58. Русев, Росен. *Православната етика и духът на капитализма*. В: В: Християнство и философия, т. 1. С., Парадигма, 2014.
59. Русо, Жан-Жак. *За общественя договор*. С., Лик, 1996.
60. Сартр, Жан-Пол. *Битие и нищо*. Том 1-2. С., Наука и изкуство, 1994-1999.
61. Сенека, Луций Аней. *Нравствени писма до Луцилий*. С., 2009.
62. Софокъл. *Едип в Колон*. В: Софокъл, *Трагедии*. Преводач: А. Ничев. Издателство на БАН, 1956.
63. *Стоици. Фрагменти*. прев. С. Минева. С., Проектория, 2013.
64. Спиноза, Барух. *Етика, доказана по геометричен начин*. С., Изток-Запад, Трето издание, 2016.
65. Стоев, Христо. *Евдемони*. *Философски миниатюри*. С., Ерго, 2015.
66. Тейлър, Чарлс. *Политиката на признаване*. В: Мултикултурализъм (сб.), съст. А. Гутман. С., 1999, стр. 41–87.
67. Фихте, Йохан Готлиб. *Предназначението на човека*. С., ЛиК, 1998.
68. Фичино, Марсилио. *Трактати За любовта; Въведение в Платоновата теология; Компендиум на Платоновата теология; Пет въпроса за ума; За щастието*. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2008.
69. Фукуяма, Франсис. *Нашето постчовешко бъдеще*. С., Обсидиан, 2002.
70. Хаджийски, Иван. *Авторитет, достойнство и маска*. В: Избрани съчинения в три тома, том 2. С., Изток-Запад, 2002, стр. 267-367.

71. Хабермас, Юрген. *Понятието за достойнство на човека и реалистичната утопия за права на човека*. В: сп. Маргиналия, 22/10/2015.
72. Хегел, Георг Вилхелм Фридрих. *Енциклопедия на философските науки. Том 1-3*. С., ЛиК, 1997.
73. Хегел, Г. В. Ф. *Науката логика. Първа част. Обективна логика*. С., Наука и изкуство, 1966.
74. Хегел, Г. В. Ф. *Науката логика. Втора част. Субективна логика*. С., Наука и изкуство, 1967.
75. Хегел, Г. В. Ф. *Феноменология на духа*. С., Изток-Запад, 2011.
76. Хегел, Г. В. Ф. *Философия на правото*. С., Гал-Ико, 2000.
77. Хонет, Аксел. *Контексти на признаване*. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2011.
78. Христов, Иван. *Гръко-славянски лексикални паралели във философските глави от Симеоновия сборник и Извор на знанието*. В: Йоан Дамаскин. Извор на знанието, Т.1. С., Изток-Запад, 2014.
79. Хюм, Дейвид. *За достойнството и низостта на човешката природа*. В: Политически есета. С., Сиела, 2014.
80. Цицерон, Марк Тулий. *За задълженията, Тускулиански беседи*. В: Избрани съчинения. С., 2008.
81. Шилер, Фридрих. *Върху грацията и достойнството*. В: Естетика. С., Наука и изкуство, 1981.
82. Шопенхауер, А. *Етика или философия на състраданието*. С., Евразия, 1994.

Издания на латиница

1. Aristotle. *The Nicomachean Ethics*, with an English translation by H. Rackham, M.A. Loeb Classical Library, 1926.
2. Bacon, Sir Francis. *The Advancement of Learning*, by Lord Bacon, edited by Joseph Devey, M.A. (New York: P.F. Collier and Son, 1901). 9/15/2016. <<http://oll.libertyfund.org/titles/1433>>

3. Baldson, J.P.V.D. *Auctoritas, Dignitas, Otium*. In: The Classical Quarterly, New Series, Vol. 10, No. 1, (May, 1960), pp. 43-50.
4. Beattie, Tina. *Dignity Beyond Rights: Human Development in the Context of the Capabilities Approach and Catholic Social Teaching*. In: Australian eJournal of Theology 22.3 (December, 2015).
5. Berger, P. On the *Obsolescence of the Concept of Honor*. In: Stanley Hauerwas, Alasdair MacIntyre (eds), *Revisions: Changing Perspectives in Moral Philosophy*, Notre Dame (Indiana), Notre Dame University Press, 1983, p. 172-181.
6. Burkhard, John. *Apostolicity Then and Now: An Ecumenical Church in a Postmodern World*. Liturgical Press, 2015.
7. Chapman, Audrey R. *Human Dignity, Bioethics, and Human Rights*. Amsterdam Law Forum, Vol. 3, 2011.
8. Debes, Remy. *Dignity's Gauntlet*. In: Hawthorne, J. (ed.) *Philosophical Perspectives*. Ethics. Wiley Periodicals, vol. 23/2009., pp. 45-69.
9. Euclid. *Elements*. Transl. and Introduction, T.L. Heath. Cambridge, 1908.
10. Ficino, Marcilio. *Platonic Theology, Books 1-4*. Transl. by M. Allen Harvard UPress, 2001
11. Fichte, Johann Gottlieb. *The Dignity of Man* (1794): https://en.wikisource.org/wiki/The_Dignity_of_Man (visited 14.07.2016.) Transl. by Adolph Ernst Kroeger.
12. Friedrich, Hugo. *Montaigne*. Transl. by Dawn Eng. California UP, 1991, pp. 118-119.
13. Gadamer, Hans-Georg. *Die Menschenwürde auf ihrem Weg von der Antike bis heute*, in: *Humanistische Bildung*, 12, 1988.
14. Gushee, David P. *The Sanctity of Life*. In: The Center for Bioethics and Human Dignity, 06/15/2006. Available online: <https://cbhd.org/content/sanctity-life> (visited 1.08.2016.)
15. Helfferich, Tryntje. *The Thirty Years War: A Documentary History*. Hackett Publishing Company. 2009.

16. *Human Cloning and Human Dignity: An Ethical Inquiry*. The President's Council on Bioethics Washington, D.C. July 2002. https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/559368/pcbe_cloning_report.pdf?sequence=1&isAllowed=y
17. Kateb, George. *Human Dignity*. Harvard University Press, 2011.
18. Kaufmann, P., H. Kuch, Ch. Neuhauser, E. Webster (eds.). *Humiliation, Degradation, Dehumanization. Human Dignity Violated*. Springer, 2011.
19. Kristeller, P.O. *Renaissance Thought II: Papers on Humanism and the Arts*. Harper Torchbooks, 1965.
20. Kraye, Jill (ed.). *Cambridge Translations of Renaissance Philosophical Texts. Moral and Political Philosophy, Volume 1*. Moral Philosophy. Cambridge UP, 1997.
21. Lebech, Mette. *On the Problem of Human Dignity: A Hermeneutical and Phenomenological Investigation*. Königshausen & Neumann, 2009.
22. Lebech, M. *What is Human Dignity?* In: Maynooth Philosophical Papers (ed. by M. Lebech, Maynooth), 2006. pp. 59-69.
23. Leo, bishop of the City of Rome, to Anastasius, bishop of Thessalonica, Epist. ad Anast. Available online: <http://www.newadvent.org/fathers/3604014.htm> (visited 1.02.2017.)
24. Macklin, Ruth. *Dignity is a useless concept*. In: British Medical Journal, 327/2003, pp. 1419–1420. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC300789/>
25. Manetti, Gianozzo. *De dignitate et excellentia hominis*. Antenore, 1975.
26. McCrudden, Christopher. *Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights*. In: The European Journal of International Law Vol. 19/4, 2008. Available online: <http://ejil.org/pdfs/19/4/1658.pdf> (visited 4.08.2016)

27. Nussbaum, Martha C. *Creating Capabilities: The Human Development Approach*. Harvard UP, 2011.
28. Pellegrino, E.D. *The Lived Experience of Human Dignity*. In: *Human Dignity and Bioethics*. University of Notre Dame Press, 2009, pp. 513-541.
29. Progetto Pico : De hominis : un progetto di collaborazione tra Università degli Studi di Bologna e Brown University. http://www.brown.edu/Departments/Italian_Studies/pico/ (last access: 19.02.2017.)
30. Ratzinger, Joseph Card. *Concerning the notion of Person in theology*. In: *Communio, International Catholic Review*, Fall 1990. Available online: <http://www.communio-icr.com/articles/view/concerning-the-notion-of-person-in-theology> (visited 12.01.2017.)
31. Rosen, Michael. *Dignity: Its History and Meaning*. Harvard UP, 2012.
32. Sacks, Jonathan. *The Dignity of Difference: How to Avoid a Clash of Civilizations*. In: *Sacred Heart University Review*, Volume 25, Issue 1, 2009, pp. 10-21
33. Selner-Wright, Susan C., *Thomistic Personalism and Creation Metaphysics: Personhood vs. Humanity and Ontological vs. Ethical Dignity*. DRAFT for Society of Thomistic Personalism Session, 83rd Annual Meeting of the American Catholic Philosophical Association 14.11.2009, New Orleans. Online: <http://courseweb.stthomas.edu/rmlemmons/STP'Selner-Wright%20draft%2011.14.09.pdf> (visited: 15.09.2016.)
34. Shershow, C. *Deconstructing Dignity. A critique of the right-to-die debate*. The University of Chicago Press. 2014.
35. Skinner, B.F. *Beyond Freedom and Dignity*. Penguin Books, 1971.
36. Stoecker, R. *Three Crucial Turns on the Road to an Adequate Understanding of Human Dignity*. In: *Humiliation, Degradation, Dehumanization*. Springer, 2010, pp. 7-17.

37. Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. London, Methuen & Co., 1904. Available online: <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN.html> (visited 3.11.2016.)
38. Tasioulas, John. *Human dignity and the foundations of human rights*. Available online: https://www.academia.edu/2624522/Human_Dignity_and_the_Foundations_of_Human_Rights (visited 1.07.2016.)
39. *The Cambridge Handbook on Human Dignity*. M. Duwell, J. Braarvig, R. Brownsword, D. Mieth, eds. Cambridge UP, 2014.
40. Waldron, Jeremy. *Dignity, Rank, and Rights: The 2009 Tanner Lectures at UC Berkeley*. New York University School of Law, 2009.
41. Woolfenden, Graham. *Eastern Christian Liturgical Traditions: Eastern Orthodox*. In: *The Blackwell Companion to Eastern Christianity*. John Wiley & Sons, 2010, pp. 319-339.
42. Zúñiga, Gloria. *An Ontology of Dignity*. In: *Metaphysica* 5.2 (2004), pp. 115-132.

Други издания

1. *Всеобща декларация за правата на човека*, ОС на ООН, 1948 г., <https://www.cpdp.bg/?p=element&aid=32>; последен достъп 1.09.2016.
2. *Всеобща декларация за човешкия геном и правата на човека*, ОС на ООН, 1997 г., http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13177&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.htm; последен достъп 1.09.2016.
3. *Основен закон на Федерална република Германия*, 1949 г., https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf; последен достъп 15.07.2016.

1. *Библия*. Изд. Св. Синод на Българската църква. 1992 г.
2. *Школьный этимологический словарь русского языка*. Происхождение слов. М., 2004.

3. *Катехизис на Католическата църква, съставен след Втория Ватикански Вселенски Събор.* Интернет адрес: <http://www.catholic-bg.org/?act=content&rec=61>; последен достъп: 20.10.2016 г.
4. *Конституция на Република България.* <http://www.parliament.bg/bg/const>; последен достъп: 1.02.2017.
5. *Латинско-български речник.* Четвърто изд., съст. М. Войнов, А. Милев. С., Наука и изкуство, 1990.
6. *Речник на българския език.* Доп. и прераб. изд. С., АИ „Проф. Марин Дринов“, 2012, онлайн версия на адрес: <http://ibl.bas.bg/rbe/>, посл. достъп: 15.02.2017 г.
7. Речник *ΛΟΓΕΙΟΝ*, част от проект Perseus Classical collection. <http://logeion.uchicago.edu/about.html>
8. *Тайнствата в Църквата. Свещенство (Ръкополагане, Хиротония).* В: Български православен каталог в Интернет. <http://www.pravoslavieto.com/docs/Tainstva/sveshtenstvo/index.htm> (последен достъп: 8.11.2016 г.)
9. *Харта на основните права на Европейския съюз.* Лисабон, 2009. Интернет адрес: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=EN>; последен достъп: 1.02.2017 г.
10. *The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon:* <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/resolveform?redirect=true>, last access: 1.02.2017.
11. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Second Edition. Cambridge University Press. 1999.

VI. Публикации по темата на дисертацията

1. Желязкова, Ц. *Автономия и достойнство*. В: „Човекът – свободен и несвободен“. Сборник доклади от едноименната конференция. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2017. *Под печат*.
2. Желязкова, Ц. *Философстването – опит и порив*. В: сп. „Философски алтернативи“, 1/2006, БАН, С. ISSN 0861-7899, стр. 108-114.